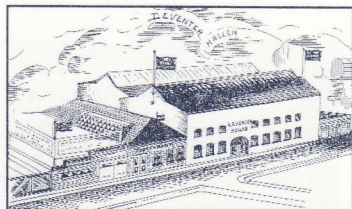

nijvertijd

Vijftiende nummer

Dit nummer van Nijvertijd valt vrijwel samen met het 10-jarig bestaan. Om precies te zijn: op 3 juli 1995 is de SIED opgericht. Die oprichting had alles te maken met de actuele problematiek die in de Raambuurt speelde. Er waren plannen om dit oudste woon- en industriegebied van Deventer – een van de meest kenmerkende in Nederland - te slopen. Een aantal panden was al in 1987 door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg geïnventariseerd. Het was van groot belang om deze industriële monumenten ook op de definitieve monumentenlijst te krijgen. Naast de zeven uiteindelijk geselecteerde panden bevatte de lijst nog meer interessante panden in de Raambuurt. Mede daarom namen de gemeentelijke Monumentenraad, de Maatschappij voor Nijverheid en Handel en de Stichting Oud-Deventer in 1995 het initiatief tot oprichting van een stichting voor industrieel erfgoed. Het jaar 1996 werd uitgeroepen tot het Jaar van het Industrieel Erfgoed.

Op initiatief van dr.ir. Jan Dirkzwager, lid van de Monumentenraad, werd er op 16 mei 1995 een bijeenkomst van geïnteresseerden gehouden. Op 3 juli daaropvolgend werd de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer en omstreken in het stadhuis, in aanwezigheid van burgemeester Van Lidth de Jeude, opgericht. Jan Dirkzwager werd de eerste voorzitter. Het ligt voor de hand dat we in deze Nijvertijd aandacht besteden aan de nu bijna voltooidde transformatie van de Raambuurt. Iedereen kan nu zien wat een combinatie van behoud en restauratie van industrieel erfgoed en een op dit erfgoed geïnspireerde architectuur voor de stad kan opleveren. De SIED heeft daarin een rol kunnen vervullen vooral dankzij de positieve opstelling van de gemeente Deventer, de Woningstichting Hanzewonen en de NV Bergkwartier. Gaat u zelf kijken en oordelen!

De SIED heeft in die tien jaar haar plek in de stad gevonden. Maar er is nog veel werk te doen. Met name ook in dit gebied. Nu staat de omgeving van de Sluisstraat en de Bergsingel in de belangstelling. Hierbij gaat het opnieuw om het behoud van waardevolle en karakteristieke industriële gebouwen en de combinatie daarvan met nieuwbouwprojecten met eigentijdse architectuur die de bijzondere sfeer van deze buurt erkent. Opnieuw een uitdaging voor iedereen die hierbij betrokken is!

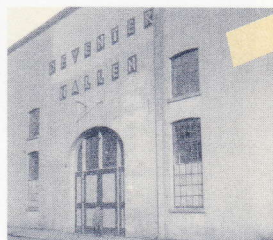
Uitgave van dit nummer is mede mogelijk door een bijdrage van Woningstichting Hanzewonen. Moge dit nummer u allen daarbij inspireren.

Gijs van Elk, voorzitter.

De Stichting Industrieel Erfgoed Deventer, is opgericht in juli 1995. Doel is het behoud van industrieel erfgoed in Deventer en omgeving. Ons werkgebied omvat Bathmen, Deventer, Diepenveen, Olst, Twello, Voorst en Wijhe. Gegevens vastleggen, historisch onderzoek doen en daarover publiceren zijn belangrijke onderdelen van ons werk. We organiseren excursies, bijeenkomsten en lezingen en geven advies op het gebied van hergebruik van industrieel erfgoed. Natuurlijk zetten we ons in voor hergebruik van monumenten van bedrijf en techniek. Voor meer informatie kunt u onze brochure aanvragen, bel (0570) 641151 of mail info@sied.nl. U kunt ook onze Internetsite bezoeken: www.sied.nl

Vriend van de SIED

Architectenburo Ghijsen Partners
 Rabobank Zuid-Salland
 Impress
 Schaap Bliksembeveiliging en
 Ontstoringstechniek

15

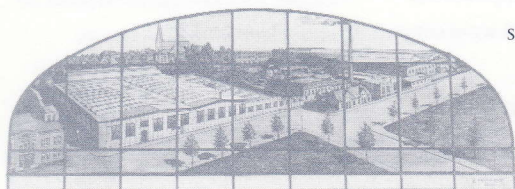

Bergpoortstraat met balletstudio Jose, Wijers en ten Hove. Foto 1996.

De Raambuurt, herreze

Wie op de kaart van Jacob van Deventer (1559) de Raambuurt zoekt, ziet een vrijwel onbebouwd terrein ten zuiden van de haven liggen. Daar stonden de

'ramen' waarop de lakense stof werd gespannen om deze na het vervilten weer enigszins op te rekken.

Het gebied was eigendom van het stadsbestuur. In de zeventiende eeuw werd dit hele gebied, nu Raambleek genoemd, opgenomen in de vestingwerken en het bleef militair gebied tot 1874.

Het oudste industrieterrein

In 1755 koopt Hendrick Lindeman de veertiende-eeuwse stadswatermolen, die aan de kop van de haven, dus ongeveer bij de huidige rotonde ligt. Hij richt er een 'Isermölle' (ijzermolen) op, een hoogoven die ijzeroer uit de streek verwerkt tot gietproducten.

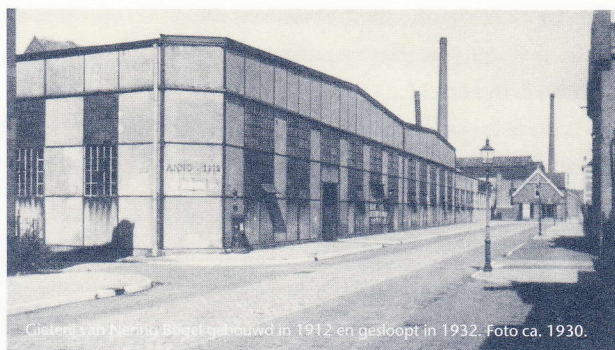
Wanneer in de negentiende eeuw de bedrijven in de binnenstad willen uitbreiden, ontstaat er een probleem: binnen de vesting is er nauwelijks nog ruimte. Een van de alternatieven was een verplaatsing 'buiten het schootsveld'. Een ring van 600 meter vanaf de wallen moest vrij blijven van bebouwing. Pas vanaf 1874 mocht dichterbij worden gebouwd en kon de gemeente de vrijkomende gronden van het rijk kopen voor industrie. Zo werd in 1880 de Bergpoortstraat aangelegd, waaraan ook vele woningen werden gebouwd.

Haven met gasfabriek. Foto 1885.

Veevoederfabriek ten Hove vestigde er zich en al snel lag aan de Buitengracht een groot industriecomplex. Aan het eind van de straat op het bastion "Orange" bouwde de gruttersfirma Weijers in 1899 een silo met fabriek, in 1907 uitgebreid met magazijn.

Verreweg het grootste bedrijf wordt de ijzergieterij vanaf 1826 onder leiding van de familie Nering Bögel. Al in 1830 plaatst het bedrijf de eerste stoommachine en tien jaar later start de eigen productie. Geleidelijk aan vergroot Nering Bögel zijn productieruimten in de richting van de latere Raamstraat. Na de verplaatsing van de gasfabriek in 1911 naar de

Gieterei van Nering Bögel gebouwd in 1912 en gesloopt in 1932. Foto ca. 1930.

Zutphenseweg bouwt de gieterij op het vrijgekomen terrein een grote giethal en een (inmiddels gesloopt) kantoor (tegenover Senzora) aan de Raamstraat. Ook aan de zuidkant, langs de Bergsingel komen bedrijven: in 1889 ontwerpt Gerrit te Riele een pakhuis voor de Inkt- en

wonen en werken dicht op elkaar. In 1883 bouwt de 'Vereniging tot Opbouw en Verbetering van arbeiderswoningen' voor 34.000 gulden 23 woningen langs de Bergpoortstraat tegenover het stoffige ten Hove en met pal erachter de machinefabriek van Nering Bögel: het zal onrustig wonen zijn geweest!

Sloop en behoud

De neergang van de Raambuurt. Een eerste schok is het faillissement van ijzergieterij Nering Bögel in 1932: het bedrijf bleek niet bestand tegen de gevolgen

van de buurt dreigde te verpauperen maakte de gemeente plannen voor sloop en herbouw. Omdat er een grote vervuiling van de bodem was aangetoond, maakte de gemeente begin jaren negentig plannen voor sloop en grootschalige nieuwbouw van de wijk. Deze zou bijna geheel verdwijnen. Zeven (fabrieks)panden in de Raambuurt waren

en en ... behouden

Zegellakfabriek van P. van Son en Co. In fraaie neorenaissance stijl. Op het andere bastion, het Prinsenvolwerk, verrijst in 1888 de 'Stoombleek- wasch- en strijkinrichting' van G.W.S. Nierdt. Daarnaast, aan de Sluisstraat, komt in 1894 drukkerij de Lange. Het ontwerp is van stadsarchitect Mulock Houwer. Zo wordt in enkele decennia het hele gebied volgebouwd, met

van de wereldcrisis. Nog voor de oorlog legt de gemeente twee woonstraten aan op het leeggekomen terrein: de Gieterijstraat en de Werfstraat. In de jaren negentig van de vorige eeuw komt aan vrijwel alle industriële bedrijvigheid een einde. Alleen snoep- en wasmiddelenfabrikant Senzora (Schoemaker EN Zonen RAambuurt) is nu nog in bedrijf. Omdat een groot deel

vanwege hun monumentale kwaliteit al in 1987 op een inventarisatielijst van het rijk gezet. Twee daarvan,

het complex arbeiderswoningen aan de Bergpoortstraat en de Inktfabriek aan de Bergsingel, werden in hetzelfde jaar aangewezen als gemeentelijk monument. In deze periode veranderde het denken over het industrieel erfgoed zoals in Engeland al veel eerder was gebeurd. In het jaar 1995 ijverden de Stichting Oud Deventer en de net opgerichte SIED voor onder meer de aanwijzing van industriemonumenten. 1996 Werd uitgeroepen tot het 'Jaar van het Industrieel Erfgoed'. In het bestemmingsplan Raambuurt werden de voormalige drukkerij van de Lange en het ketelhuis bij het Kunstenlab door de gemeente als te behouden gekenmerkt. Ook stemde de gemeente in met de aanwijzing van zeven rijksmonumenten.

Waarom was dit industrieelcomplex nu zo bijzonder? Bijna nergens in ons land was een nog zo gaaf geheel aanwezig van woningen en fabrieken in een grote verscheidenheid van functies en bouwstijlen. Bovendien waren er twee zogenaamde 'fabrieksstraten', beheerst door de daaraan gelegen bedrijven, respectievelijk ten Hove/Weijers en de Bergsingel (Senzora). Toen het behoud van de beoogde monumenten niet meer ter discussie stond, konden zij in de plannen worden opgenomen. Zowel particulieren als de N.V. Bergkwartier hebben de noodzakelijke stappen genomen voor een nieuwe functie en hergebruik.

Drukkerij OvimeX. Foto ca. 1985

De 'historische winst'

Van het complex van ten Hove is het grootste gebouw, het aan de Buitengracht gelegen zaadpakhuis uit 1890 behouden gebleven, evenals de eraan vast gebouwde stoomgrutterij aan de Bergpoortstraat met rechts ervan de schoorsteen.

De silo van Weijers is historisch gezien bijzonder door de combinatie van een gemetselde buitenkant en een geheel houten binnenwerk, bestaande uit acht graansilo's ('karen').

Inmiddels is in de silo door renovatie van het zeven verdiepingen tellende magazijn 1,5 km schaplenge beschikbaar voor 'Het gemeentelijk en provinciaal depot voor bodemvondsten Dr. A. Verlinde' (voormalig provinciaal archeoloog van Overijssel). De fabriek erachter huisvest kantoren van gemeentelijke, provinciale en zelfstandige archeologen.

Aan de Raamstraat is het vroegere modellenmagazijn van Nering Bögel, waarin vanaf 1933

de maalterij van Scheepers gevestigd was, gespaard en nu in gebruik als siermederij. Dichtbij de ontstaansplek van de gieterij aan de Emmastraat staat de in 1926 door architect Postma ontworpen modelmakerij. Het is een van de weinige gave voorbeelden van de stijl van de Nieuwe Zakelijkheid in onze stad. Nadat Noury en van der Lande

Voormalige machinehal van Nering Bögel. Foto 1980.

(later AKZO) het in 1933 kocht, werd het enkele jaren geleden 'Kunstenlab', waarin kantoren, ateliers, de kunstuitleen en expositieruimten zijn ondergebracht.

Met veel moeite zijn ook twee negentiende-eeuwse wooneenheden bewaard: het al genoemde monument uit 1883 en een uit 1895 aan de Raamdwaarsstraat. Voor het behoud van het ketelhuis van Nering Bögel, op de hoek van de Hallenstraat en de Raamstraat, later in gebruik bij drukkerij Ovimes, bleek onvoldoende draagvlak. Een gerechtelijke actie door de SIED mocht niet meer baten.

Sporen en monumenten

Een aantal kleinere elementen houdt de herinnering aan het industriële verleden levend: het industriepoort in de Bergpoortstraat, dat diende voor de aanvoer van steenkool en de afvoer van producten. De zaagtandvorm in de nieuwe gevels in de Raamstraat verwijst naar de zogeheten sheddaken van fabrieken. Gevelstenen zijn o.a. te vinden aan de kopgevel van Bergpoortstraat 6 en in de tuinmuur achter Bergpoortstraat 22 vindt men een kopie van de gevelsteen uit de Isermölle van grondlegger Lindeman.

Op de gevels van de nieuwe woongebouwen in de Bergpoortstraat zullen ter herinnering aan het industrieel verleden worden vermeld: Kuiperij, Brekerij, Grutterij en Ziederij. Zo zijn en blijven heden en verleden in dit herrezen stadsdeel met elkaar verbonden.

Bronnen:

Het artikel werd samengesteld door Ipe de Graaf. Hij gebruikte o.a. de volgende bronnen:

- J. ten Hove, Aan knellende banden ontworsteld, 1998.
- J.L.M. van de Laar, Wandelen langs industriële monumenten in de Raambuurt, 1996.
- Archief en documentatie SIED;

Met dank aan het Stadsarchief Deventer voor gebruik van foto's en illustraties.

Colofon

Nijvertijd is een halfjaarlijks verschijnend bulletin van de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer (SIED), bestemd voor donateurs en andere betrokkenen en geïnteresseerden. Donateur kan men worden door overmaking van: € 15,- (of meer) voor particulieren, € 25,- (of meer) voor organisaties, € 50,- (of meer) voor bedrijven op Postbankrekening 415141 t.n.v. de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer. Adres: Vonderstraat 111, 7419 BN Deventer. Vormgeving: Allison, grafische vormgeving en reclameadvies, Deventer.

ISBN 1388-2759